

ASPEKTOVÝ PRÍSTUP KU SKÚMANIU DUCHOVNÝCH JAVOV

A. K. ULEDOV: Spoločenská psychológia a ideológia. Praha. Nakl. Svoboda 1987, 272 s. Umění ve století vědy. Sseje. Praha, Mladá fronta 1988, 240 s.

Vzájomný vplyv ideológie a sociálnej psychológie je jedným z najzávažnejších problémov analýzy duchovného života spoločnosti. Jej dôležitosť nie je iba teoretická či metodologická, ale v prvom rade praktická. Formovanie každodenných ideových postojov ľudí je totižto nevysvetliteľné bez uchopenia a správneho nasmerovania samého ideologického pôsobenia na vedomie ľudí. A ak navyše uvážime, že proces prerodu našej spoločnosti je spätý so zmenou každodenných svetonázorových prepojení človeka so sociálnou skutočnosťou, nastolený problém sa javí závažným aj pre zdôvodnené politické riadenie spoločnosti.

Z daného dôvodu možno privítať edičný čin Nakladateľstva Svoboda, ktoré uviedlo na knižný trh prácu sovietskeho sociológa a filozofa A. K. Uledova *Spoločenská psychológia a ideológia*. Ide o autora v našich podmienkach nie neznámeho, autora, ktorého staršia, aj u nás preložená práca *Štruktúra spoločenského vedomia* dodnes je výrazným obohatením teórie spoločenského vedomia.

Recenzovaná práca A. K. Uledova pozostáva z piatich kapitol. Nakoľko sa chceme podrobnejšie venovať 1. kapitole, ktorá obsahuje základné metodologické idey výskumu, osvetlíme v krátkosti, za účelom získania predstavy o knihe ako celku, najskôr hlavné myšlienky ostatných kapitol.

Časť knihy, o ktorej chceme v krátkosti referovať (2. až 5. kapitola), zhodnocuje skúmanie vzťahu ideológie a spoločenskej psychológie z po-

hľadu rôznych úrovní, ktoré rôznym spôsobom odkrývajú možnosti pojmového uchopenia tak fenoménu ideológie, ako aj spoločenskej psychológie. Vzťahu ideológie a spoločenskej psychológie na úrovni spoločenského vedomia je venovaná druhá kapitola. Ideológia a spoločenská psychológia tu vystupujú ako súvzťažné sféry spoločenského vedomia. Ideológia je na tejto úrovni teoretickým uvedením si skutočností a sebauvedomením triedy, spoločenská psychológia reálnym stavom vedomia sociálnych skupín alebo celej spoločnosti, vyjadrujúcim vzťah ku skutočnosti. V tretej kapitole je analyzovaný uvedený vzťah v duchovnom živote spoločnosti. V tejto kapitole zúročuje Uledov výsledky analýzy z jeho predchádzajúcej práce *Duchovná žižň obščestva* (Moskva 1980). Stmelujúca úloha v duchovnej sfére života spoločnosti náleží podľa neho ideologickej oblasti, ktorá jej dáva „sociálne zameranie“. „Ideologická oblasť vďaka svojej špecifike hrá v dejinách vždy vedúcu úlohu v duchovnej sfére spoločnosti“ (s. 148). Na tejto úrovni Uledov rozoberá pojmy, ktorými možno uchopiť rôzne stránky mechanizmu vzájomného sprostredkovania ideológie a spoločenskej psychológie (predovšetkým pojmy ideologická činnosť, ideologické pôsobenie, ideologické vzťahy, sugescia, propaganda, sociálny styk). Usudzuje, že ideologický proces je tým činiteľom, v ktorom sa uskutočňuje reálna vzájomná súvislosť medzi ideológiou a spoločenskou psychológiou. Predposlednú kapitolu venuje autor objasne-

niu vzťahu daných dvoch pojmov na úrovni spôsobu života, teda na tej úrovni, kde ideológia je sprostredkovaná a realizovaná sociálno-psychologickými útvarmi. Ich sprostredkovanosť je tu natoľko obojstranná, že v zásade nemožno oddeliť ideológiu od spoločenskej psychológie, ideologické a sociálno-psychologické javy sú tu v nerozlučnej jednote. Posledná, šiesta kapitola je venovaná rozboru niektorých tendencií vzťahu ideológie k spoločenskej psychológii v podmienkach „rozvinutého socializmu“.

Naznačená náplň jednotlivých kapitol nie je, prirodzene, problémovo vyčerpávajúca. Práca obsahuje množstvo ďalších pojmových rozlíšení a zaujímavých teoretických reakcií. Navyše kladom práce je pevný metodologický rámec, ktorý sa plne premieta do jasnosti usporiadania štruktúry práce a v mnohom podmieňuje myšlienkový prístup Uledova k predmetu rozboru. Objasneniu metodologických problémov, výkladu aspektov a princípov skúmania je venovaná prvá kapitola a hlavne jej úvodná časť. Metodologické východiská, ktoré tu autor zdôvodňuje, nie sú novinkou tejto práce, skôr možno povedať, že sú konštantou všetkých jeho prác. Z tohto dôvodu poznámky, ktoré uvedieme, sa nedotýkajú len danej prvej kapitoly, ale celkovej teoretickej pozície autora.

Logicko-metodologický rámec, v ktorom sa Uledove názory rozvíjajú, majú svoj koreň v riešení protirečení, na ktoré sovietska filozofia narazila v šesťdesiatych rokoch. Aby sme si urobili predstavu o danom prístupe, musíme preto aspoň naznačiť problém, ktorý stál pred teóriou spoločenského vedomia na začiatku šesťdesiatych rokov.

Ťažko je hodnotiť celkovú situáciu, sociálne zdroje a príčiny, v súvislosti s ktorými sa ukázalo dovtedajšie filozofické skúmanie spoločenského

vedomia ako jednostranné. Ťažko je aj objasniť celú šírku diskusie okolo spoločenského vedomia. Základným jej smerovaním, pokiaľ to môžeme z dnešného hľadiska posúdiť, bolo odkrývanie jednostrannosti preferovania gnozeologického prístupu k spoločenskému vedomiu za hranicami samej teórie poznania. Predovšetkým však snažia prekonať nedocenenie sociálno-filozofického prístupu k vedomiu. Výsledkom tejto konfrontácie bolo uznanie istého metodologického kompromisu, ktorý sa premietol do tzv. aspektovosti prístupov ku skúmaniu spoločenského vedomia. Nakoľko Uledov je dodnes jedným z hlavných zástancov metodológie aspektového skúmania spoločenského vedomia a prístup sa stal základom aj recenzovanej práce, je nutné uviesť, v čom spočíva kritérium oddelenia jednotlivých aspektov.

Z hľadiska Uledovho hodnotenia diskusií, ktoré vznikli v šesťdesiatych rokoch a vznikajú dodnes, je dôležité rozoznávať gnozeologický, sociologický a konkrétne-historický aspekt skúmania spoločenského vedomia. Gnozeologický aspekt sa zameriava predovšetkým na analýzu väzieb a vzťahov spoločenského vedomia s objektom odrazu, sociologický na určenie miesta a funkcií vedomia v živote spoločnosti, konkrétne-historický na typológiu spoločenského vedomia podľa spoločensko-ekonomických formácií a určenie konkrétnych stavov vedomia. Vyčlenenie jednotlivých aspektov predvída teda vlastne podľa teoreticky možných vzťahov vedomia ku skutočnosti, kritéria rozlišovania sa v podstate tak stotožňujú s rozhrančením adekvátnych vedných odborov (gnozeológie, sociálnej filozofie a empiricky zameraných spoločenských vied). Aspektový prístup takto naozaj utvára možnosti pre skúmanie spoločenského vedomia v jej rôznorodých preja-

voch a hlavne je schopný osvojiť viacere pozitívne výtobytky výskumu spoločenského vedomia. Na druhej strane sa však javí daný pluralizmus prístupov ako metodologicky nezásadový, nakoľko obdobným metodologickým postupom možno aspektovosť skúmania rozšíriť, alebo pozmeniť. Viac pritom zaväži nie objektívna logika zvolených a zdôvodnených metód, ale aktuálna teoretická situácia, tak ako ju hodnotí vedecký subjekt. To sa čiastočne stalo aj Uledovi, keď v práci *Duchovný život spoločnosti* vyčleňuje popri gnozeologickom, sociologickom ešte gnozeologicko-sociologický prístup typický podľa neho práve pre historický materializmus.

Jednou zo zásadných otázok, ktorá sa pri aspektovom skúmaní otvára, je podľa našej mienky, či aspektovosť a z nej vyplývajúci pluralizmus je odrazom charakteru samej podstaty vedomia a je od nej neoddeliteľná, alebo je výsledkom mnohostrannosti prejavu vedomia v duchovnom živote spoločnosti. Totižto v prípade, že vedomie je vo svojej podstate „pluralistické“, jeho jednota a celosť je nielenže ťažko zdôvodniteľná, ale navyše ani sama štruktúra spoločenského vedomia nemôže byť vzťahom relatívne samostatne fungujúcich elementov spoločenského vedomia, ale viac menej iba formálnym súhrnom aspektov. V druhom prípade, keď jednotlivé aspekty sú výsledkom mnohostrannosti prejavovania vedomia, je podľa nás treba „aspektovosť“ skôr vyvodiť z postihnutia protirečení v samej podstate vedomia a

netematizovať ju ako strnulé zhrnutie teoretických prístupov, t. j. v konečnom dôsledku ako metodologický kompromis.

Aspektový prístup ku skúmaniu spoločenského vedomia navodzuje aj otázku vzťahu jednotlivých aspektov skúmania. Aký je vzťah napríklad medzi gnozeologickým a sociologickým aspektom skúmania? Sú to rovnocenné prístupy alebo vzájomne podriadené? Danú otázku, pokiaľ je nám známe, Uledov vo svojich prácach nerieši. Nazdávame sa tiež, že pri riešení sociologických otázok spoločenského vedomia, a v ich rámci vzťah ideológie a spoločenskej psychológie, treba integrovať aj niektoré poznatky semiotiky. Bez nich sa sociologická problematika analýzy vedomia stáva abstraktnou a ťažko prístupnou empirickému výskumu.

Napriek našim zásadným poznámkam k „aspektovej“ metodológii Uledových prác musíme objektívne zhodnotiť jeho prínos v oblasti spoločenského vedomia a duchovného života spoločnosti, ktorej posledným plodom je práca *Spoločenská psychológia a ideológia*, ako podnetný. Spomínaná práca nenecháva na pochybách, že ide o významného sovietskeho vedca so závažným myšlienkovým vplyvom tak vo filozofii, ako aj sociológii.

Vladimír Drozda

LITERATÚRA

1. TOLSTYCH, V. I. a kol.: *Spoločenské vedomie a jeho formy*. Moskva 1986.

O VZŤAHU VEDY A UMENIA

Tri desaťročia uplynuli od zverejnenia známej prednášky anglického spisovateľa a vedca C. P. Snowa *The*

Two Cultures and The Scientific Revolution, ktorá vyvolala živú diskusiu o vzťahu vedy a umenia. Diskusia sa